

BÜYÜLEYİCİ HALI SANATI

“DÜŞÜNCEYE SINIR ÇİZİLEMEZ VE ONA BİR ALAN BELİRLENEMEZ. O BİR MADDE DEĞİLDİR. NE ZAMAN, NE DE ÖLÜM ONU ETKİLEYEMEZ. GERÇEK VE GERÇEK'E HİZMET EDEN DIŞINDA HİÇBİR ŞEY EBEDİ DEĞİLDİR.”

J. RENAN

Çocukluğu halıların içinde geçti; hangi Azerbaycan çocuğu (özellikle Şuşa'lı) halılar üstünde doğmadı, hangi çocuk halıların mucizevi motiflerine bakıp uyuya kalmadı, hangi Azerbaycan Türkü çocuk ilk adımını annesinin dokuduğu yumuşak halı üstüne atmadı ki?

17 Kasım 1906 tarihinde Şuşa kentinde, Allahverdiyev'ler ailesinde bir erkek çocuk dünyaya geldi. Onun kaderinde bilim adamı, ressam, süs ustası olmak yazılmıştı ki, o hayatı boyunca Azerbaycan halı ve kilim sanatını tüm dünyanın yakından tanıması ve görmesi için elinden geleni yaptı. Zaten Azerbaycan halı ve kilim dokuma

sanatı yüzyıllarca geçmişi olan bir sanattır.

Latif Kerimov ömrünü, her türlü övgüye değer Azerbaycan halı ve kilim sanatını dünyaya tanıtmaya adanmıştı. O, tarih boyunca ünlü şairlerin, yazarların, bestekarların, hanendelerin, halı ustalarının doğduğu Şuşa'da dünyaya geldi. Ailevi sebeplerden dolayı anne ve babası İran'ın Meşhet şehrine taşındığında o daha altı yaşındaydı. O, Meşhet'te iken annesine halı dokumada yardımcı oluyordu, dolayısıyla daha çocuk yaşlarından itibaren halıya motif ve süs verme sanatını öğrenmişti. Latif Kerimov'un ressamlık sanatı bu dönemde başladı. O, kendi tasarladığı eskizleri halılara

“Lecek Turunc” halısı

“Şeb-i Hicran” halısı, 1975

işlemeye, halılara kendi düşüncesinde oluşturduğu geometrik ya da doğal motifleri dokumaya başladı.

Latif, Meşhet'te liseyi bitirdiğinde 16 yaşındaydı. Okulu bitirince meşhur Mirza Alekper Hüseyinzade Halı Dokumacılık Fabrikası'nda çalışmaya başladı, orada halı dokuyor ve yeni halılara resim motifleri yerleştiriyordu. Latif, halı dokuma alanında uzman olduğu minyatür dokuma sanatını Tahran'da, meşhur ressam Hüseyin Behzade Tebrizi'nin okulunda öğrendi. Hüseyin Tebrizi'nin

en büyük özelliği geleneği kaybetmeden klasik kurallardan uzaklaşabilmesinde yatıyordu. Böyle mahir bir ustadan kabiliyetli öğrencinin ders öğrenmesi olumlu gidişat sağladı, çünkü Latif çok geçmeden bu sanatı da öğrendi. Yıllar geçtikçe Latif'in halılar üzerinde ince iplerle yorum yapması, kendine özgü bir şekilde hatların temiz ve pürüzsüz dizilmesi, çizgilerin zarafetle dizilmesi gibi maharetleri gelişmişti. Her şeyden önce uzun geçmişe sahip bu geleneğe saygıyla yaklaşması ile

“Sütunlu Leçek” halısının eskizi, Latif Kerimov, 1986

yaptığı ilham dolu çalışmaları sadece halılarda değil, aynı zamanda mimari dizaynlarda, mücevherlerdeki eskiz çalışmalarında, kitaplarda, anıtlarda, pullarda, dekoratif çerçevelerde vs. birçok çalışmada kendini göstermektedir.

Latif Kerimov fenomeninin tüm dünyada kabul görmesinin temel sebebi, onun sanata kendine özgü tarzıyla yaklaşımıyla birlikte tüm çalışmalarında herkes tarafından görülebilecek, duyulabilecek, okunabilecek tarzda genele hitap etmesinde yatmaktadır. Belki de onun düşüncesinde böyle bir bilinçaltı, hayal gücü, hatta doğuştan motifleri yaratacak, iri ve ince çizgileri dizecek, bütün tabloyu resmedecek, halılara düşüncesini yansıtabilecek kabiliyet vardı.

Latif Kerimov klasik Azerbaycan halılarındaki her türlü içerik karakterini oluşturan unsurları ayırmayı ve yeniden bir bütün olarak dizmeyi becerebilecek düzeydeydi. Bu anlamda Latif Kerimov incelikle, mantıklı bir şekilde, geleneklere sadık kalarak, sadece kendine özgü tarzını kullanarak halıları dokurken sade, bütün yapıda, renkli motifte ve düşüncesini tam yansıtabilecek şekilde çalışıyordu. Onun bu çalışmasının

*L. Kerimov ve G. Haligov`dan
“Öykü” halı, 1939, “Şirin Ferhat
ile görüşmek için Bisütun Dağı`na
turmanırken”*

sonucunda “Afşan”, “Hatai”, “Hatai Sayagi” vs. halıları yaratıldı ve dünyada meşhur oldu. Latif Kerimov’un kişilik anlayışında dünyayı çizme ve hatta dünya üzerindeki bazen görünen bazen saklanan egemen gücü kendine özgü tarzıyla analiz edecek şekilde üstün yeteneği vardı ve onun bu yeteneği ileriye dönük ve aşamalı gidişatı sezgisel ruhuyla görebilmesinde yatıyordu.

Latif Kerimov’un canlandığı düzgün, geometrik, simetrik motiflerdeki yoğunluk yansıtılırken bunun mahiyetinde sade, net ve doğal yaklaşım yatar. Bu bilgiler, sadece motiflerin yaratılmasındaki bilgilerin tanıtılması değil, aynı zamanda insanın fiziki çalışmalarında açılmayan, bilimsel düşüncelerin gösterilmesinden ibarettir. Onun halılar üzerine yaptığı doğa ve çiçeğin ritimleri bu tarzda yaratılmıştı, halılarda her insan hatta sanatın gizemiyle ilgilenenler için biraz geç-

*L. Kerimov ve K. Gasızmzade`den “Öykü” halı,
“Vezir Nuşirevan ile konuşurken”, 1939*

mişten, biraz yenilikten çekici yönler vardır. Latif Kerimov sembolleri maharetle kullanmayı biliyordu. O, motifin içeriğinin ustalıkla yapıldığında, motifteki bilginin amacına ulaşamadığını çok iyi biliyordu. Çünkü doğru gruplandırmak sadece kompozisyonların formal orga-

nizasyonu için değil, aynı zamanda onların sembolik anlamları için de önemlidir. O ayrıca yapıdaki modelin anlamlarını iyi algılamayı da kavrayabiliyordu. Örneğin “Bahar”, “Yeni Bahar”, kadim zemin sembolü olan klasik “Dört Fasl” gibi dört fasla bölünmüş halılarda kapalı yapı

planı merkezi bölmektedir, ayrıca merkezdeki madalyon ise etrafında dört mevsimi temsil eden dört fazlı güneşin sembolüdür.

Latif Kerimov 1929 yılında Azerbaycan'a döndü, bir sene sonra "Azerhalça" şirketinde ressam ve tasarımcı olarak çalışmaya başladı ve bu çerçevede ilk önce Şuşa'da, sonra Tiflis'te ve en son Bakü'de çalıştı. O kısa süre içerisinde en iyi olmayı başardı. O, birçok süslü ve portreli halıları ilk önce bitiren maharetli bir usta oldu. Latif Kerimov'un "Afşan" adlı halısı onun ilk ustalık eseridir, halı Azerbaycan klasik sanat kurallarının tamamını barındırmakta olup, halıdaki kompozisyonda kendi elemanlarını, kendi yazılarını kullanmış ve bir sene sonra bu halı şöhret kazanmıştır. Belirtilmesi gerekir ki, Latif Kerimov yaptığı işlerde son derece titiz olmakla kalmayıp aynı zamanda yaptığı her üründe bir yenilik yaratıyordu. "Afşan" halısı 1932 yılında tamamlandı, ancak Latif Kerimov bu halının üçüncü varyasyonunu 1980 yılında yarattı ki, bu zaman dilimi içinde Afşan halısı tüm dünyada ün yapmış, kataloglara girmiş, hatta yerli ve yabancı halı dokuma araştırmacıları için konu olmuştur.

Latif Kerimov süs ve süslü halı sanatının yenilenmesinde büyük rol oynadı. O çalışmalarında Azerbaycan halkının muhteşem mirasını kullanarak büyük sanatsal izlenimlerini yeni süslü kompozisyonlarında yeni stillerle işledi.

Latif Kerimov süs kompozisyonlu "Araz", "Pambıghaşı", "Leçek Turunc", "Yeni Halça", "Gızıl Halça", "Göy-Göl" halı serilerini yaratmıştır. Bu seriler, 1959 yılında Moskova'daki Azerbaycan Kültür ve Sanat günlerinde sergilenmiş, orada uzmanlar tarafından çok beğenilmiş ve uluslararası toplum tarafından kabul görmüştür. Renkleri zarifçe kullanan,

mahir usta, renklerin zorlu yönlerini tümünü kendinde barındıran Latif Kerimov motiflerini yaşayarak yaratıyordu, o Azerbaycan halı sanatının gizemli kuyusundan ilham ateşini almış birisiydi. O, sadece kendine özgü muhteşem tarzıyla geleneksel halı kompozisyonunu yaratmıştı. "Araz" halısı, renksel anlamı itibarıyla ve ahengiyle Azerbaycan halı sanatının tüm güzel yönlerinin en zengin seviyesine çıkartılmış örneğidir; "Yeni Halça" bu harikülade ritmik dizim ve dekoratif motiflerin orantılı kullanılmış örneğidir; "Göy-Göl" halısı, Gence yakınındaki güzel

"Leçek Turunc", halısı - 1982

gölün süslü ve bütünleşmiş yansımasıdır; "Pambıghaşı" halısı, mütevazı bezeğin tek kıyafet stiliyle bütünleştirilmiş modelidir; "Gızıl Halça", yeni motifleri temsil ediyor; "Leçek Turunc" yaratılış mantığını, eleman ve kısımların organik bağlantısını, ritmik ve dinamik kompozisyonunu temsil etmektedir...

Latif Kerimov'un yarattığı süsler, özlü söz, parlak fikir, süslere yerleş-

tirilmiş derin fikir, ince psikolojik karakter gibi halılardaki portre ve motif çalışmalarında yer almaktadır.

XII. yüzyılda yaşayan ünlü Azerbaycan mimarı Acemi Nahçıvani'ye ithafen yaratılan dört halı Latif Kerimov'un düşüncesinin sesi niteliğindedir. Kerimov için Mimar Acemi Nahçıvani'nin eserleri, kişiliği her zaman çekiciydi. Bilindiği gibi büyük düşünürlerin, yazarların, ressamların, mimarların suretleri onların yarattığı eserlerde kodlanmıştır. Ancak herkese geçmişteki karanlığı aydınlatan, yenilik yaratan, eserler yaratan büyüklerin gizemli kalplerini, bilgilerini okuma anahtarı nasip olmadı. Latif Kerimov Mimar Acemi'nin eşsiz eserlerindeki kapalı ve açık olan gizemli satırları okuyabildi, açık kitap okur gibi onun motiflerini çözdü, çünkü ünlü mimarın eserleri geleneksel çizgilerin dışına taşmış, üst seviyeli yapıda olmuş, zengin süsleri barındırması, sulu renkli gökkuşağını içinde saklıyordu.

Latif Kerimov, Azerbaycan halı sanatı biliminin kurucusu olarak kabul edilmiştir. O halı sanatı biliminin eşsiz değeri hakkında, bu sanatın Azerbaycan halkının tarihi kültürü ile derin bağlantısı olduğunu, tarihteki mahir ustaların Azerbaycan halısının yaratılmasındaki paha biçilmez emekleri hakkındaki fikirlerini açık bir şekilde anlatmıştır.

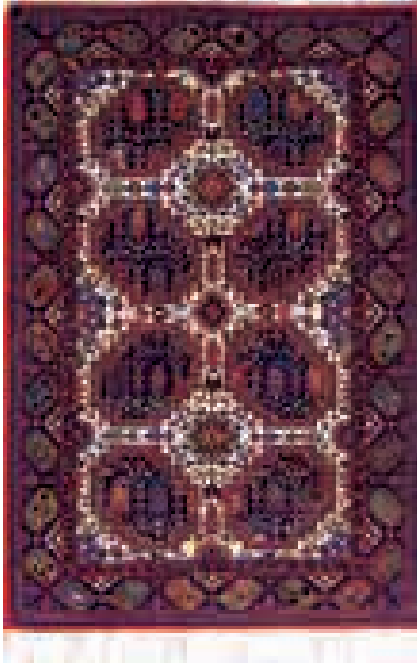
Latif Kerimov, halı dokuma sanatındaki öne çıkan dalları net bir şekilde toparlamıştır, bu dalların stilistik özelliklerini yansıtabilmiştir, halı dokumadaki tekniği, malzemeleri net ve belirgin bir şekilde sınıflandırmıştır. Bütün bunlar onun eserlerinde zarafetli profesyonel karakterlerle bütünleşmiştir. Latif Kerimov Azerbaycan halı sanatına kaliteli eserler kazandırdı, halk sanat okullarını topladı ve kurdu, bu yüz-

den gerçekten tarih ve sanat adamı olarak yerini aldı. Günümüzde Bakü, Guba, Şirvan, Gence, Kazan, Karabağ halı sanatı okulları tanınmış eğitim ocaklarıdır. Ayrıca Latif Kerimov unutulmuş olan birçok halk süslerini ve Azerbaycan halılarındaki kompozisyonu canlandırdı, bu yüzden onun halk geleneğini canlandırmada ve zenginleştirmedeki hizmeti son derece yüksek seviyededir.

Elbette ki, zengin işlemeli Azerbaycan halısı hakkındaki tüm bilgiler, açılımlar, bilimsel ve pratik teklifler, halı süsleri, kompozisyonu,

dekorlarını, kompozisyonlarını incelemesi ve araştırması sonucu meydana gelen bir üründü. Bu eserde Azerbaycan halısının net sınıflandırılması ve karakteristik özellikleri belirtilmiştir. **“Azerbaycan Halısı” adlı eser, gerçekten dünya çapında ilgi gördü. Eserde Latif Kerimov dünyaya meşhur olan halıların Azerbaycan’a ait olduğunu ispat etmiştir. Çünkü o güne kadar çeşitli sergilerde sergilenen Azerbaycan halıları “Doğu”, “İran” ya da “Kafkas” halıları şeklinde tanıtılıyordu. Latif Kerimov, eserinde dünyada genel olarak**

de Azerbaycan halı sanatının tüm zenginlik ve çeşitliliğini sergilemeyi planlıyordu. O bu amacına ancak 1967 yılında Azerbaycan Devlet Halı Müzesi’ni kurma kararı çıktığında ulaşabildi. Bu müze, Doğu’daki diğer halı müzelerinin kurulmasına öncelik eden dünyanın tek müzesi olmakla birlikte, Azerbaycan halısının en çok bulunduğu yer olması yönüyle dünyanın en büyük halı müzesi sıfatını taşımaktadır. Bu müzedeki halılar dünyanın çeşitli büyük kentlerinde sergilendiği için dünya tarafından kabul görmüş durumdadır ve halı sergileri her zaman

“İkinci Bahar”, 1984

görüntüsü, okulları tüm dünyanın ulaşabileceği şekilde açık olmalıdır. Bu hizmeti de Latif Kerimov yerine getirdi ve 1961 yılında “Azerbaycan Halısı” isimli eserinin birinci cildini yayınladı (sonraki iki cilt 1983 yılında yayınlandı). Bu eser, halı dokumacıları ve araştırmacılar için pratik ana kaynak görevini yaptı. Bu eser Latif Kerimov’un 35 yıl boyunca 1300 den fazla türü, Azerbaycan halı süslerini,

“Asırların Şarkısı”, 1981

“Kafkas” halıları olarak tanıtılan halıların %90’ının Azerbaycan halısı olduğunu özellikle belirtmiştir. Günümüzde artık bu halıların yüzlerce örneğinin, yaratıldığı bölgeye, yani Azerbaycan’a ait olduğu kesinlik kazanmıştır.

Latif Kerimov’un yine bir takdire şayan amacı ve düşüncesi vardı, kırklı yılların ortalarında o bir halı müzesi açmayı, o müze-

“Afşan”, 1957

toplumların dikkatini üzerine çekmektedir. Günümüzde Azerbaycan Devlet Milli Halı ve Halk Sanat Müzesi’nin adı, onun kurucusu olan Latif Kerimov adını taşımaktadır. ❖